

Katarzyna Bikowska

<http://dx.doi.org/10.18778/8088-191-4.22>

katarzyna.bikowska@uwm.edu.pl

Biblioteka Uniwersytecka

Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie

Bibliotekarz dziedzinowy – oczekiwania vs. rzeczywistość

Abstract: In the article the author analyzes position of the subject librarian and their functioning at university libraries in Poland. An unusual popularity of the German model of the Fachreferent has resulted in the 21st century in numerous attempts of adapting the position at Polish libraries. Based on the questionnaire results' analysis, which was sent via e mail to academic libraries, the paper presents the current experiences and principles of subject librarian in Poland. The research is completed with discussion on the specialization of librarians' job in the context of changing reality.

Słowa kluczowe: biblioteka akademicka, bibliotekarz dziedzinowy, edukacja, badania,

Wstęp

Wymagania globalnej gospodarki opartej na wiedzy stawiają nowe wyzwania przed bibliotekami. Ażeby mogły one sprostać nowym założeniom i optymalnie wypełniać swoje funkcje w ramach nowego paradygmatu cywilizacyjnego – budowaniu społeczeństwa zorientowanego na wiedzę i społeczeństwa informacyjnego – muszą odnaleźć swoje miejsce w nowym sieciowym układzie społecznym oraz wzmacniać swoje relacje z innymi podmiotami życia społecznego.

Wielowiekowe tradycje działalności bibliotek w połączeniu z wykształconym w XIX w. wzorcem zawodu bibliotekarza dowodzą, że jest to profesja dążąca do zaadaptowania się w otaczającej ją rzeczywistości. Do pierwotnego zadania, jakim było gromadzenie i przechowywanie ksiąg, wraz z rozwojem produkcji wydawniczej doszły nowe obowiązki, to jest opracowanie i udostępnianie piśmiennictwa dla rosnącej rzeszy czytelników. Kolejne przyśpieszenie procesów zachodzących w bibliotekach nastąpiło wraz z transformacją, jaka dokonała się pod koniec XX w., w postaci rozwoju informatyzacji oraz technologii informatycznych, co spowodowało globalny dostęp do informacji. Bibliotekarz stał się przewodnikiem po świecie wiedzy, w którym szybka, wyselekcjonowana informacja odgrywa kluczową rolę. W związku z tym jego rola sukcesywnie ewoluuje w kierunku brokera informacji i nowoczesnego specjalisty

w konkretnej dziedzinie wiedzy. Jest to ktoś, kto pośredniczy pomiędzy elektronicznymi źródłami informacji naukowej a użytkownikiem. W konsekwencji zawód bibliotekarza zmienił się z typowo humanistycznego w łączący elementy humanistyczne z technicznymi¹. Proces przystosowania się do nowej rzeczywistości spowodował, że w bibliotekach powstały nowe stanowiska czy specjalności, związane z działalnością biblioteki². Wśród najpopularniejszych wymienić można brokera informacji, bibliotekarza systemowego czy bibliotekarza dziedzinowego. W artykule zostanie omówiona ostatnia z wymienionych grup zawodowych. Zastanawia bowiem niesłabnąca popularność liczącego sobie ponad wiek stanowiska, wywodzącego się z bibliotekarstwa niemieckiego; zwłaszcza w kontekście tak dynamicznie rozwijającej się rzeczywistości XXI w.

Definicja bibliotekarza dziedzinowego

Termin bibliotekarz dziedzinowy wywodzi się z języka angielskiego *subject librarian* lub niemieckiego *Fachreferent*. Według *Podręcznego słownika bibliotekarza* jest to „absolwent studiów pierwszego lub drugiego stopnia z wybranej dziedziny wiedzy i jednocześnie posiadający wykształcenie z informacji naukowej i bibliotekoznawstwa, odpowiedzialny w bibliotece naukowej za część księgozbioru, odpowiadającą posiadanemu wykształceniu, koncentrujący się wokół potrzeb informacyjnych określonej grupy studentów lub nauczycieli akademickich”³. Wydaje się konieczne, aby w obliczu przeprowadzonej w Polsce w 2013 r. deregulacji zawodów⁴, zdefiniować kwestię wymogu uzupełnienia wykształcenia bibliotekarza dziedzinowego w kierunkach związanym z bibliotekoznawstwem. Alternatywą mógłby być tutaj określony staż pracy w bibliotece, jednak to zagadnienie do dyskusji i rozwinięcia w odrębnej publikacji.

Robert Bluck pod koniec lat dziewięćdziesiątych XX w. pisał o powszechnym zatrudnianiu bibliotekarzy dziedzinowych w bibliotekach akademickich Wielkiej Brytanii. Jako cechę wspólną definiującą to stanowisko, wskazał koncentrację zadań wokół potrzeb informacyjnych określonej grupy studentów lub pracowników naukowych. Ich aktywność zawodową zaliczał do czterech zasadniczych obszarów: utrzymywania kontaktów z uczelnią, polityki gromadzenia i rozwoju zbiorów, kształcenia użytkowników oraz usług informacyjnych⁵.

¹I. Augustynowska, B. Zwolak, *Nowe wyzwania w zawodzie bibliotekarza*, [w:] *Bibliotekarz: zawód czy powołanie*, pod red. M. Geryka, Gdańsk 2010, s.157.

²B. Żuber, *Od bibliotekarza tradycyjnego do bibliotekarza hybrydowego. Zmiana wizerunku współczesnego pracownika biblioteki*, [w:] *Koncepcje organizacji bibliotek*, pod red. M. Wojciechowskiej, Gdańsk 2012, s. 245.

³*Podręczny słownik bibliotekarza*, Warszawa 2011, s. 43.

⁴Ustawa z dnia 13 czerwca 2013 r. o zmianie ustaw regulujących wykonywanie niektórych zawodów, „Dziennik Ustaw” 2013 poz. 829.

Wśród zadań, jakie stawiane są bibliotekarzom dziedzinowym można wymienić⁶:

- organizowanie zajęć dydaktycznych dla wybranych grup użytkowników w różnych formach;
- szkolenie i pomoc udzielana indywidualnie czytelnikom przy poszukiwaniu i wyborze literatury na określony temat;
- organizowanie zajęć związanych z poznawaniem nowych technologii informacyjnych;
- popularyzowanie źródeł elektronicznych;
- opracowywanie materiałów informacyjnych: folderów, informatorów, ulotek, przewodników;
- opracowywanie specjalistycznych informatorów, dotyczących zbiorów konkretnej dziedziny wiedzy, zawierających najważniejsze wydawnictwa informacyjne i specjalistyczne bazy danych;
- przygotowywanie programów komputerowych, zawierających informacje o źródłach z określonej dziedziny wiedzy oraz komputerowych programów edukacyjnych;
- współudział w tworzeniu multimedialnych programów nauczania tworzonych wspólnie z kadrą nauczającą;
- pomoc udzielana użytkownikom w poruszaniu się po zbiorach znajdujących się w wolnym dostępie.

Nie należy zapominać o takich usługach jak: kwerendy, oprowadzanie wycieczek po bibliotece, czy pomoc w gromadzeniu właściwej literatury.

Bibliotekarz dziedzinowy – tradycje

Laura Townsend Kane, amerykańska badaczka nowoczesnego środowiska bibliotecznego i jego działalności w świecie wirtualnym, pierwszy rozdział swej książki poświęciła ewolucji bibliotekarza dziedzinowego. Jako prawzór owego typu bibliotekarza wskazała zarządzającego Biblioteką Aleksandryjską, Eratostenesa z Cyreny, specjalizującego się w klasycznym antyku⁷. Upowszechnienie ideałów humanizmu wpłynęło na rozwój rozmaitych sfer badań naukowych, w tym także na funkcjonowanie bibliotekarzy specjalizujących się

⁵ R. Bluck, *Rozwój kadr w odniesieniu do bibliotekarzy dziedzinowych*, [w:] *Zarządzanie biblioteką. Najnowsze kierunki w bibliotekarstwie brytyjskim*, red. I. Kemp, T. Wildhardt. Warszawa 1998, s.146–158.

⁶ M. Fedorczyk-Falis, *Rola współczesnego bibliotekarza w organizacji i unowocześnianiu warsztatu pracy naukowej i dydaktycznej użytkowników na przykładzie pracy bibliotekarza dziedzinowego i pracownika Czytelni Ogólnej Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie*, [w:] *Biblioteka: klucz do sukcesu użytkowników*, pod red. M. Kocójowej. Kraków 2008. [dostęp: 25.04.2015], <http://skryba.inib.uj.edu.pl/wydawnictwa/e05/fedorczyk-n.pdf>.

⁷ L.T. Kane, *Working in the Virtual Stacks: The New Library and Information Science*, Chicago 2011, s. 1.

w medycynie, astronomii, prawie czy teologii. Do XIX w. bibliotekarzem dziedzinowym określano bibliotekarza, który pracował w specjalnych bibliotekach. Grupa zawodowa ukonstytuowała się wraz z powstaniem w 1909 r. w Stanach Zjednoczonych Special Libraries Association (SLA), międzynarodowego stowarzyszenia dla bibliotecznych i informacyjnych profesjonalistów. Jednak wkrótce rozwój technologii informacyjnych rozpowszechnił dostęp do informacji z danej dziedziny (information professional), a w efekcie zatarł granice bibliotekarstwa specjalistycznego⁸.

Geneza bibliotekarza dziedzinowego w Europie sięga końca XIX w., kiedy to w miejsce profesorów, zajmujących się również gromadzeniem zbiorów (na przykład w niemieckich bibliotekach – Professorenbibliothekare), zatrudniano bibliotekarzy. Do dziś owa grupa zawodowa jest ściśle powiązana ze środowiskiem naukowym (Fachreferent, lub inaczej Wissenschaftlicher Bibliothekar, czyli bibliotekarz naukowy), co w strukturze bibliotekarzy niemieckich plasuje ich na szczeblu wyższej służby bibliotecznej (Höherer Bibliotheksdienst)⁹. Fachreferent wykształcony jest na poziomie uniwersyteckim w określonej dziedzinie wiedzy, z dodatkowym wykształceniem bibliotekarskim.

Niemiecki model bibliotekarza dziedzinowego także ulegał przekształceniom. W 1998 r. rozgorzała debata skupiona wokół czasopisma „Bibliotheksdienst”. Na łamach tego czasopisma ukazało się między innymi 12 tez Helmuta Oehlinga, które można streścić w przytoczonym przez niego równaniu „Fachreferent 2000 = Fachreferent 1900 + aktywna informacja naukowa”¹⁰. Oehling w piątej tezie dokładnie opisał co kryje się pod tym pojęciem – szkolenia, usługi doradcze, wystawy. Jego zdaniem nowoczesny bibliotekarz dziedzinowy musi się nauczyć sprzedawać informację lepiej niż dotychczas. Fachreferent wykonuje zatem zadania gromadzenia i opracowania rzeczowego oraz posiada wysokie kompetencje w dziedzinie nowych mediów i technologii informacyjnych. Od 2008 r. w bibliotekarstwie niemieckim toczą się kolejne dyskusje – wiele wypowiedzi dotyczy pozostawienia stanowiska bibliotekarza naukowego, jako odrębnej grupy zawodowej. Autorem jednej z mocniejszych wypowiedzi na ten temat był Oliver Kohl-Frey, który nalegał, iż Fachreferent powinien być ambasadorem biblioteki i stać zawsze w centrum działań, zamiast tylko stać obok¹¹. Inny cenny głos w dyskusji należał do Uwe Jochuna, który skupił się na nowych adeptach w zawodzie. Podkreślił fakt, iż sytuacja

⁸ Special Libraries Association, *Competencies for Information Professionals of the 21st Century*, [dostęp: 23.04.2015], <http://www.sla.org/about-sla/competencies/>

⁹ K. Hudzik, *Bibliotekarz dziedzinowy – doświadczenia niemieckie a polskie możliwości ich adaptacji*, „Biuletyn EBIB” 2000, nr 10 (18), [dostęp: 20.04.2015], <http://www.oss.wroc.pl/biuletyn/ebib18/>.

¹⁰ B. Bosserhoff, *Fachreferent – quo vadis?: Standortbestimmung eines Berufsbilds*, Köln 2012, s. 60.

¹¹ O. Kohl-Frey, *Mittendrin statt nur dabei: Informationskompetenz und Fachreferat an der Universität Konstanz*, Zur Veröffentlichung vorgeschlagen in: Tagungsband des 3. Kongresses für Bibliothek und Information, Leipzig, 19–22.3.2007, [dostęp: 23.04.2015], <http://kops.uni-konstanz.de/handle/123456789/4481>.

finansowa w erze globalnego finansowania jest trudniejsza niż kiedykolwiek wcześniej, dlatego najpilniej poszukiwani będą kandydaci z wiedzą techniczno-informatyczną¹². Wykorzystać ją będą mogli zwłaszcza do zarządzania treścią w Internecie (content management). Zastosowanie postulatów w praktyce potwierdza już przegląd stron internetowych czołowych bibliotek niemieckich, gdzie listy/portale/strony/blogi dziedzinowe to wypracowany standard.

Polska implementacja wzorca

Wstępny projekt wykorzystania w Polsce doświadczeń bibliotekarstwa zachodniego i wprowadzenia do struktury bibliotek uczelnianych stanowiska bibliotekarza dziedzinowego pojawił się w prasie bibliotekarskiej w 1990 r.¹³ Artykuł Artura Jazdona zainicjował, kontynuowany przez następne kilka lat, ciąg publikacji dotyczących planów wdrożenia modelu bibliotekarza dziedzinowego w grupie zawodowej pracowników bibliotek naukowych¹⁴. Ostatecznie dwie biblioteki uniwersyteckie (w Poznaniu oraz w Toruniu) najpełniej wykorzystały zachodnie wzorce i w 1993 r. sformalizowały stanowisko bibliotekarza dziedzinowego. Pierwszą i jedyną próbę weryfikacji sposobu funkcjonowania nowego wzorca w zawodzie bibliotekarza w Polsce podjęto podczas seminarium, które odbyło się w dniach 26–27 października 2000 r. w Bibliotece Uniwersyteckiej w Toruniu. W efekcie owocnych obrad, przeprowadzonych z udziałem autorytetów bibliotekoznawstwa z Polski, Niemiec i Danii, wydano tematyczny numer „Elektronicznego Biuletynu Informacyjnego Bibliotekarzy EBIB”¹⁵ oraz pokonferencyjną monografię¹⁶.

Mimo licznych wysiłków nie udało się utworzyć w polskich bibliotekach zespołów specjalistów dziedzinowych w czystej postaci – znanej z literatury czy doświadczeń innych bibliotek. Problematyka dotycząca specjalistów dziedzinowych była rzadko podejmowana w fachowej literaturze bibliotekarskiej w Polsce; nie była również częstym tematem konferencji naukowych. Do najważniejszych publikacji w latach 2000–2015 należą publikacje Magdaleny Fedorczyk-Falis¹⁷, Lidii Defert-Wolf¹⁸, Piotra Marcinkowskiego¹⁹ oraz Wioletty Ledzion²⁰ i innych.

¹²E.W. Steinhauer, „Spezies Fachreferent”: Bericht über den Berufsbild-Workshop des Regionalverbandes Sachsen, “VDB-Mitteilungen” 2005, Heft 2, s. 21.

¹³A. Jazdon, *O nowe możliwości informacyjne bibliotek naukowych*, „Zagadnienia informacji Naukowej” 1990, nr 2, s. 3–20.

¹⁴A. Jazdon, *Założenia systemu specjalistów dziedzinowych w Bibliotece Uniwersytetu w Poznaniu*, „Bibliotekarz” 1991, nr 7–8, s. 16–19; M. Śliwińska, *Zmiany organizacyjne w Bibliotece Uniwersyteckiej w Toruniu*, „Przegląd Biblioteczny” 1994, R.62, z.1/2, s.79–87.

¹⁵*Elektroniczny Biuletyn Informacyjny Bibliotekarzy EBIB* 2000, nr 10 (18), [dostęp: 20.04.2015], <http://www.oss.wroc.pl/biuletyn/ebib18/>.

¹⁶*Bibliotekarz dziedzinowy w bibliotekach akademickich: materiały z seminarium zorganizowanego przez Bibliotekę Główną UMK w dniach 26-27 października 2000 r. w Toruniu*, [oprac. merytor. A. Bogłowska, J. Szewczak], Toruń 2001.

¹⁷M. Fedorczyk-Falis, op. cit.

Model bibliotekarza dziedzinowego zainteresował środowisko naukowe związane z kształceniem i doksztalcaniem przyszłych bibliotekarzy. Instytut Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa Uniwersytetu Jagiellońskiego posiada w swojej ofercie dwusemestralne Studia Podyplomowe Bibliotekoznawstwa: Bibliotekarz dziedzinowy. W Instytucie Informacji Naukowej i Studiów Bibliologicznych Uniwersytetu Warszawskiego w 2012 r. przeprowadzono ogólnopolskie badania roli bibliotekarza dziedzinowego wśród polskich bibliotek uniwersyteckich²¹. Potwierdziły one wniosek uczestników seminarium w Toruniu. W sprawie implementacji wzorca zachodniego bibliotekarza dziedzinowego, każda z bibliotek posiadała indywidualne i właściwe własnemu środowisku naukowemu podejście. Jaki wniosek nasunie się po 25 latach?

Badania ankietowe – opis

Celem przeprowadzenia badań była próba oceny aktualnego sposobu funkcjonowania stanowiska bibliotekarza dziedzinowego w bibliotekach akademickich w Polsce. Pytania ankiety pogrupowano tematycznie, aby przybliżyć profil ogólny bibliotekarza dziedzinowego, a następnie scharakteryzować cztery główne obszary działalności: utrzymywanie kontaktu z uczelnią, politykę gromadzenia i rozwoju zbiorów, kształcenie użytkowników w zakresie korzystania z narzędzi informacji, świadczenie usług informacyjnych. Jako że zakres obowiązków bibliotekarza dziedzinowego stale się rozrasta, w jednym z pytań poproszono również o wskazanie dodatkowych zadań.

Za główne narzędzie służyła w pełni anonimowa ankieta, przygotowana w formie elektronicznej i umieszczona za pomocą formularza na platformie Google.doc. Adresy mailowe bibliotek pobrano z bazy bibliotek udostępnionej na stronie Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, zawiązując wyniki do typu publicznych uczelni akademickich. Uzyskano 92 adresy mailowe bibliotek akademickich.

Formularz ankiety składał się z 21 pytań zamkniętych, w tym siedmiu jednokrotnego i czternastu wielokrotnego wyboru. Wszystkie pytania zawierały opcję „inne”, umożliwiającą dopisanie własnej odpowiedzi. Kwestionariusz ankiety opatrzony był metryczką i pozostawał aktywny w dniach 22.04.–19.05.2015 r.

¹⁸ L. Defert-Wolf, *Specjalista informacji 2.0? Bibliotekarz dziedzinowy 2.0? Nowa forma przewodników po zasobach – LibGuides*, „Biuletyn EBIB” 2001, nr 1 (119), [dostęp: 26.04.2015], <http://www.ebib.pl/2011/119/a.php?derfert>.

¹⁹ P. Marcinkowski, *Bibliotekarz dziedzinowy – asystent społeczności akademickiej*, [w:] *Spoleczny i pedagogiczny kontekst funkcjonowania bibliotek akademickich*, pod red. S. Kubowa i M. Karciarz, Wrocław 2012, s. 123–133.

²⁰ W. Ledzion, M. Mazur, A. Pietiuk, *Bibliotekarze dziedzinowi w bibliotece Głównej Politechniki Warszawskiej. Budowanie nowej jakości usług bibliotecznych*, [w:] *Budowanie relacji z klientem biblioteki*, pod red. J. Przybysz, P. Pioterka, M. Nowaka, Poznań 2014, s. 107–118.

²¹ K. Kamińska, *Rola bibliotekarza dziedzinowego w polskich bibliotekach uniwersyteckich*, praca magisterska napisana pod kierunkiem prof. dr hab. K. Materskiej w 2013 roku, Biblioteka Instytutu Informacji Naukowej i Studiów Bibliologicznych UW, maszynopis.

W celu uzyskania wyników wysłano 92 maile z prośbą o rozpowszechnienie ankiety dostępnym systemem wewnętrznej komunikacji z bibliotekarzami dziedzinowymi. Otrzymano 8 maili zwrotnych, w których poinformowano, iż w danej bibliotece akademickiej nie istnieje stanowisko bibliotekarza dziedzinnowego.

Profil ogólny bibliotekarzy dziedzinowych

Ankiety wypełniło 93 respondentów, z czego 88% stanowiły kobiety, zaś 11% mężczyźni. Zdecydowana większość wśród ankietowanych bibliotekarzy dziedzinowych posiadała wykształcenie wyższe drugiego stopnia (85% posiada stopień magistra). 7% wśród ankietowanych wybrało odpowiedź „inne”, dopisując: studia podyplomowe w zakresie bibliotekoznawstwa (5 osób), czy ukończone dwa kierunki na studiach magisterskich (1 osoba). O wysokich kwalifikacjach tej grupy zawodowej świadczy fakt, że 5% badanych zadeklarowało uzyskanie stopnia doktora. Co ciekawe 3% ankietowanych wykonuje obowiązki bibliotekarza dziedzinnowego posiadając średnie wykształcenie.

Kierując ankietę do państwowych uczelni w Polsce uwzględniono 10 różnych typów – uniwersytet, uczelnia techniczna, ekonomiczna, pedagogiczna, przyrodniczo-techniczna, wychowania fizycznego, teologiczna, artystyczna, medyczna, wojskowa. Największy udział w badaniu wzięła grupa respondentów ze środowiska pracowników bibliotek uniwersyteckich – 54% (50 osób). Następną grupą ankietowanych pochodzili z uczelni technicznych – 15% (14 osób), przyrodniczo-technicznych – 11% (10 osób), medycznych – 10% (9 osób), oraz uczelni artystycznych – 6% (6 osób). Nieliczna grupa badanych – 4% (4 osoby) dopisała własną odpowiedź, określając macierzystą uczelnię jako: technologiczną (2 osoby), przyrodniczą (1 osoba), państwową szkołę wyższą (1 osoba).

W zakończeniu metryczki poproszono respondentów o wskazanie miejsca pracy, jakie jest im przyporządkowane w strukturach biblioteki. Zdecydowana większość bibliotekarzy dziedzinowych pracuje w czytelniach – 38% (33 osoby). W podanych odpowiedziach posłużono się tradycyjnym nazewnictwem oddziałów biblioteki, stąd kolejna liczna grupa respondentów 28% (24 osoby) wybrała wariant „inne”, gdzie aż 15 osób zadeklarowało, że pracują w wolnym dostępie, zaś 5 osób było zatrudnionych w bibliotekach wydziałowych. Pojedyncze osoby pracowały w dziale bibliometrycznym, fonotece, oddziałach łączonych: gromadzenia i opracowania, wypożyczalni i czytelnii. Równie popularnym miejscem pracy wśród bibliotekarzy dziedzinowych, jak czytelnia lub kolekcje dziedzinowe, są działy związane z opracowaniem – 12% (10 osób). Nieco mniejsza liczba respondentów zadeklarowała pracę w dziale informacji naukowej – 10% (9 osób) czy wypożyczalni – 9% (8 osób). Najmniej licznie bibliotekarze dziedzinowi zasilają dział gromadzenia – 3% (3 osoby).

Przyporządkowanie bibliotekarzy dziedzinowych do prac w czytelniach lub miejscach, gdzie zbiory udostępniane są w wolnym dostępie, wydaje

się spełniać wzorce zachodnioeuropejskie. Istotną funkcją bibliotekarza dziedzinowego jest rola przewodnika pomagającego w znalezieniu potrzebnej informacji. Czytelnie są miejscem, gdzie w ciszy i spokoju użytkownik napisze pracę lub uczy się na zadany temat. Bibliotekarz dziedzinowy ma tu bezpośredni kontakt z czytelnikiem. Obserwacje i bezpośredni kontakt okazują się być równie ważne w budowaniu księgozbioru wolnego dostępu, podobnie jak listy podręczników czy lektur uzupełniających²².

Odpowiedź na pytanie pierwsze dostarczyła informacji na temat stanowiska specjalistów dziedzinowych w badanych bibliotekach. Niestety w większości bibliotek – 70% (65 osób) bibliotekarz dziedzinowy określany jest jako osoba odpowiedzialna za zespół określonych czynności wykonywanych wewnątrz biblioteki (nazwany umownie), zaś 30% (28 osób) zajmuje stanowisko sformalizowane (uregulowany oficjalnie).

Bibliotekarz dziedzinowy najczęściej zajmuje stanowisko kustosza – 40% (37 osób), starszego bibliotekarza – 28% (26 osób) oraz bibliotekarza – 19% (18 osób). Nieliczni specjaliści dziedzinowi zatrudnieni w bibliotekach akademickich to młodszy bibliotekarze – 7% (6 osób) oraz pomocnik biblioteczny – 1% (1 osoba). Również bibliotekarze dyplomowani łączą swą pracę bibliotekarza naukowego z konkretną specjalizacją. W grupie bibliotekarzy dziedzinowych znajdują się: adiunkci biblioteczni 2% (2 osoby), kustosz dyplomowany – 1% (1 osoba) i starszy kustosz dyplomowany – 1% (1 osoba).

Jak wskazują wyniki badania zainteresowanie tworzeniem stanowisk bibliotekarza dziedzinowego w polskich bibliotekach można określić jako trwałe. Analiza odpowiedzi pytania o staż pracy na badanym stanowisku wykazała, iż blisko jedna trzecia respondentów pełniła funkcję bibliotekarza dziedzinowego 3–5 lat (27 osób). Z kolei jedna czwarta respondentów – 25% (23 osoby) zaczęła pracę jako polski odpowiednik Fachreferenta 5–10 lat wcześniej. Podobna liczba ankietowanych – 24% (22 osób) była zatrudniona na danym stanowisku 10–15 lat. Najmniejszą grupę respondentów tworzyli ci, którzy deklarowali krótki okres zatrudnienia zajmując funkcję bibliotekarza dziedzinowego: 15% (14 osób) zajmowało je 1–2 lata, 7% (7 osób) mniej niż rok.

Jak wynika z analizy zachodnich wzorców, bibliotekarz dziedzinowy powinien posiadać kierunkowe wykształcenie zgodne z dziedziną wiedzy w jakiej się specjalizuje. Jak ten wyznacznik został zaadaptowany w polskich bibliotekach akademickich? Przeważająca liczba respondentów – 59% (55 osób) zadeklarowała zgodność posiadanego wykształcenia z prowadzoną dziedziną. Jednak duży procent ankietowanych – 41% (38 osób) zapewne musiało się przekwalifikować lub doksztąpić, gdyż wskazało niezgodność przygotowania zawodowego z daną specjalizacją w pracy. Choć można również postrzegać

²² K. Mikołajczyk, *Wolny dostęp do zbiorów w nowoczesnej bibliotece akademickiej na przykładzie Biblioteki Uniwersytetu Łódzkiego*, [w:] *Stare i nowe w bibliotece. Współpraca czy konkurencja. Konferencja Biblioteki Uniwersytetu Łódzkiego, 3–5 VI 2009*, pod red. M. Wrocławskiej i J. Jerzyk-Wojteckiej, Łódź 2010, s. 61.

to jako zjawisko negatywne, potwierdza to wysoką elastyczność zawodową polskich bibliotekarzy i otwartość na przyswojenie nowej wiedzy, którą często nabywają po prostu dzięki praktyce.

Zanim dokonano analizy poszczególnych obszarów działalności, kolejne pytanie poświęcono określeniu zakresu obowiązków badanej grupy docelowej. Bibliotekarz dziedzinowy zatrudniony w bibliotece akademickiej najczęściej dokonuje przydziału przedmiotowego zasobu bibliotecznego (66%), określa status książki (na przykład: na miejscu lub do wypożyczenia) (65%), proponuje lokalizację w bibliotece (61%), określa liczbę egzemplarzy (57%), oraz zakup zbiorów z powierzonej dziedziny (46%). Do drugiej grupy rzadziej wykonywanych obowiązków należą: katalogowanie (34%), dydaktyka (30%), kwerendy (29%), polityka gromadzenia w bibliotekach wydziałowych (15%).

Permanente samodoskonalenie

Bardzo ważne jest ciągle doskonalenie własnych kwalifikacji ogólnych i zawodowych, których celem jest przystosowanie jednostki do dynamicznych zmian ekonomicznych, kulturalnych i naukowych. Może to być realizowane na wiele sposobów. Który z nich preferują bibliotekarze dziedzinowi? Analiza odpowiedzi wykazała, iż największym powodzeniem wśród respondentów cieszą się szkolenia (78% spośród udzielonych odpowiedzi) oraz czytanie fachowej literatury (57%). Nieco mniej popularną formą doksztalcania jest zdaniem badanych: konferencja (37%), wycieczka do innej biblioteki (34%), konsultacja (33%), udział w zespołach zadaniowych (33%). Najrzadziej spośród proponowanych odpowiedzi respondenci wskazali e-learning (24%) oraz seminaria (17%). Ciekawej informacji udzielił ankietowany, który dopisując odpowiedź (w opcji „inne”) podał możliwość skorzystania z wyjazdu do innych bibliotek, a tym samym wymiany doświadczeń, w ramach programu Erasmus.

W kolejnym pytaniu zbadano tematykę szkoleń, z jakich mogliby skorzystać bibliotekarze dziedzinowi. Analiza odpowiedzi wykazała, iż bibliotekarz dziedzinowy to przede wszystkim selekcjoner zasobów sieciowych i przewodnik w wyszukiwaniu potrzebnych informacji. Dlatego też najpopularniejszą tematyką szkoleń wybieraną przez ankietowanych okazała się wiedza z zakresu języków informacyjno-wyszukiwawczych (72% udzielonych odpowiedzi) oraz tworzenia warsztatu pracy (67%). Równie ważną tematyką w doksztalcaniu respondentów okazało się kształcenie umiejętności informacyjnych (information literacy), 66% udzielonych odpowiedzi. Temat rynku wydawniczo-księgarskiego cieszył się mniejszym zainteresowaniem (49% wskazań). Respondenci nie byli zainteresowani szkoleniami z zakresu obsługi trudnego czytelnika (19% spośród odpowiedzi) oraz autoprezentacji (7%). Ważnej informacji dostarczyła zawarta w pytaniu możliwość dopisywania własnych propozycji (8% spośród udzielonych odpowiedzi), gdzie wskazano zapotrzebowanie na szkolenia z nauki języków obcych, obsługi aplikacji internetowych, programów informatycznych i biurowych. Jest to wyznacznik kolejnej ewolucji w profilu bibliotekarza dziedzinowego.

Zapytano także o cechy osobowości idealnego bibliotekarza dziedzinowego. Spośród zaproponowanych wariantów odpowiedzi, ankietowani za najistotniejsze cechy bibliotekarza dziedzinowego uznali: komunikatywność (72% spośród udzielonych odpowiedzi) i samodzielność (60%). Prawie co drugi uczestnik badania podkreślił ważność inteligencji (53%) oraz twórczości/kreatywności (51%) w swojej pracy. Jako mniej istotne cechy osobowości wymieniono: sumienność (38%), dobrą pamięć (24%), uprzejmość (18%).

Współczesny bibliotekarz musi dobrze czuć się w różnorodnych rolach. Zdaniem przytoczonych wcześniej znawców tematu, powinien być ekspertem w swojej dziedzinie, badaczem, operatorem baz danych oraz nauczycielem stale otwartym na nowe możliwości. Analiza wyników kolejnego pytania wykazała, iż na stanowisku bibliotekarza dziedzinowego najważniejsze jest posiadanie wykształcenia zgodnego z prowadzoną dziedziną (71% odpowiedzi), które dopełnia doświadczenie zawodowe (65%). Zestaw cennych kompetencji specjalisty dziedzinowego, zdaniem ankietowanych, powinien uwzględniać również dobrą organizację pracy (55%) oraz chęć podnoszenia kwalifikacji (51%). Wykształcenie bibliotekoznawcze (36%), znajomość języków obcych (30%), umiejętność pracy w grupie (13%) czy umiejętność obsługi trudnych czytelników (8%) uznano za kompetencje o mniejszym znaczeniu.

Utrzymywanie kontaktów z uczelnią

Bibliotekarz dziedzinowy, aby w pełni odpowiadać na potrzeby informacyjne użytkowników odbiorców dziedziny wiedzy, powinien posiadać duże umiejętności komunikacyjne. Można się zastanowić jak komunikacja między bibliotekarzami a środowiskiem naukowo-dydaktycznym uczelni wpływa na kształt księgozbioru dziedzinowego. Podczas budowania księgozbioru badana grupa bibliotekarzy akademickich kontaktuje się najczęściej z wykładowcami (39% odpowiedzi), zaś co czwarty z nich zasięga opinii czytelnika/studenta. Blisko 17% respondentów nie konsultuje się z nikim podczas podejmowania decyzji dotyczących zasobu bibliotecznego. 11% spośród ankietowanych korzysta z opinii bibliotekarzy z bibliotek wydziałowych. Poza zaproponowanymi odpowiedziami respondenci wskazali własnych doradców, między innymi dyrektora i kierownika macierzystej biblioteki (12% odpowiedzi).

Nowe technologie komunikacyjne znacząco przyspieszają obieg informacji. Aby skrócić czas oczekiwania na informację, bibliotekarze dziedzinowi również korzystają z różnych kanałów komunikacji. Najczęstszą formą kontaktu z pracownikami naukowymi, wskazaną przez ankietowanych, była poczta elektroniczna (70% spośród udzielonych odpowiedzi). Równie ważna okazała się rozmowa przeprowadzona zarówno osobiście (69%), ale też telefonicznie (51%). Do mniej popularnych kanałów komunikacji zaliczono spotkania w formie szkoleń (10%) i narzędzia Web 2.0 (8%). Zastanawia rzadkie wykorzystanie wśród naukowców komunikatorów czy portali społecznościowych, które są niezwykle popularne wśród studentów.

Ostatnie pytanie z tej tematyki dotyczyło oceny kontaktu bibliotekarza dziedzinowego z pracownikami naukowymi. Zdecydowana większość respondentów oceniła go jako dobry (36% odpowiedzi), jednak już co czwarty na ocenę dostateczną (26%). Komunikację jako bardzo dobrą określiło 15% respondentów. Znaczna część ankietowanych niezbyt dobrze oceniła kontakt z naukowcami macierzystych uczelni: 14% słabo, 9% zaprzeczyła, że jakkolwiek był. Należałoby poświęcić więcej uwagi temu problemowi i poprawić komunikację w relacji bibliotekarz dziedzinowy – pracownik naukowy.

Polityka gromadzenia i rozwoju zbiorów

Kolejnym istotnym obszarem działalności bibliotekarza dziedzinowego jest polityka gromadzenia zbiorów. Aby ją zbadać zapytano o czynniki, które wpływają na kształtowanie owej polityki. Połowa respondentów (51%) podejmowała decyzje zakupowe na bieżąco, nieco mniej (47%) zaglądało do statystyk poczytności. Badani kierowali się ponadto: analizą potrzeb, w oparciu o dostępne spisy literatury, na przykład sylabusy (34%), analizą ekonomiczną (12%). Pośród dopisanych przez respondentów odpowiedzi znalazły się takie czynniki polityki nabywania zbiorów jak: posiadanie egzemplarza obowiązkowego, zapotrzebowanie użytkowników biblioteki, oraz analiza produkcji wydawniczej.

Wyniki kolejnego pytania wykazały, że we współpracy w zakresie problematyki gromadzenia zbiorów ze środowiskiem uczelnianym istotne były przede wszystkim bezpośrednio konsultacje ze studentami i pracownikami naukowo-dydaktycznymi (77% odpowiedzi). Realizacja życzeń kierowanych bezpośrednio do bibliotekarza dziedzinowego okazała się najważniejszym elementem tego obszaru działalności. Wyraźnie mniej cenne okazały się konsultacje z pracownikami poszczególnych wydziałów (27%), czy pisemne propozycje dziekanów wydziałów (13%), konsultacje z bibliotekarzami poszczególnych filii (11%).

Następne dwa pytania dotyczyły sposobu wywierania wpływu na gromadzenie zbiorów, dzieląc zasoby biblioteczne na źródła drukowane i elektroniczne. Poddani badaniu bibliotekarze dziedzinowi najczęściej typują publikacje do zakupu, w ramach posiadanego budżetu (63%), analizują zamówienia poprzez konsultacje z pracownikami odpowiedzialnymi za prowadzenie danego przedmiotu (46%). Kolejnym działaniem, dzięki któremu wywierają wpływ na kształt księgozbioru jest dbanie o dostęp do bieżącej informacji o nowościach wydawniczych (40%). Jednak blisko co piąty spośród ankietowanych stwierdził, iż nie ma wpływu na gromadzenie zbiorów.

Jak sytuacja przedstawia się w organizacji dostępu do źródeł elektronicznych? 40% spośród ankietowanych zadeklarowało fakt składania propozycji zakupu, jednak już 32% stwierdziło, iż nie ma na nie żadnego wpływu. Może być to skutek faktu, iż kompetencje te należą najczęściej do innego działu,

na przykład informacji naukowej (30% odpowiedzi). Najmniejszy wpływ na organizowanie dostępu do e-zasobów wyrażano poprzez aktualizację serwisu czasopism elektronicznych (12% odpowiedzi).

Kształcenie użytkowników w zakresie korzystania z narzędzi informacji

Selekcjonowanie informacji to jedna z najważniejszych umiejętności bibliotekarza dziedzinowego. Jednak w relacji z użytkownikiem ważne jest, aby nie tylko w odpowiedni sposób przekazać mu wartościową informację, ale również nauczyć go umiejętności jej wyszukiwania. Dlatego też ankietowani wskazali preferowane przez nich sposoby opracowania i prezentacji poszukiwanych informacji użytkownikom. Najpopularniejszą formą przekazywania informacji były podstrony dziedzinowe, zwane inaczej portalami dziedzinowymi (46% odpowiedzi), a także biuletyny, przewodniki informacyjne po zasobach dziedzinowych danej biblioteki (27%). W skutecznym dotarciu z informacją do czytelnika przydatne okazało się również opracowanie rzeczowe haseł przedmiotowych, słów kluczowych i temu podobnych (25%). Narzędziem informacji wykorzystywanym w pracy bibliotekarza dziedzinowego były również strony WWW (22%), ulotki informacyjne i bibliografie tematyczne (21%). Tylko 17% ankietowanych tworzyło bazy danych, organizowało eventy popularyzujące osiągnięcia naukowe danej dziedziny (9%), czy pisało dziedzinowe blogi (6%).

Aby nauczyć użytkowników korzystania z dostępnych narzędzi informacji bibliotekarz dziedzinowy preferuje pracę indywidualną z użytkownikiem (81% udzielonych odpowiedzi) oraz prowadzić przysposobienie biblioteczne dla studentów I roku (38%). W znacznie mniejszym stopniu wykorzystuje takie formy jak: dziedzinowe szkolenia biblioteczne (31%), szkolenia biblioteczne online (16%), a także zajęcia z zakresu umiejętności informacyjnych organizowane na wydziałach i w instytutach danej uczelni (7%), czy zajęcia organizowane w ramach seminariów dyplomowych (5%).

Świadczenie usług informacyjnych

Prowadząc intensywną działalność informacyjną w wąskim zakresie wiedzy nie należy pomijać działalności skierowanej do szerokiego kręgu użytkowników. W jaki sposób respondenci realizują zadanie? 65% spośród ankietowanych pełniło opiekę nad kolekcją w czytelni. Mniej niż połowa spośród udzielonych odpowiedzi wskazała tradycyjne szkolenia użytkowników (48%), czy zwyczajowe kwerendy (44%). 23% ankietowanych pełniło dyżury w Informatoriach, zaś 10% przygotowywało szkolenia e-learningowe użytkowników.

Bogatą galerię obowiązków, funkcji, zadań, jakie ma do wypełnienia bibliotekarz dziedzinowy uzupełniają dodatkowe, niestandardowe zadania. Najczęściej respondenci wymieniali: organizację wystaw (54% odpowiedzi),

oprowadzanie wycieczek (53%), oraz udział w pracach nad retrokonwersją zbiorów (30%), czy organizowanie konferencji (20%). Wśród pojedynczych odpowiedzi znalazły się takie dodatkowe zajęcia jak: obsługa wypożyczalni międzybibliotecznej czy administrator piętra znajdującego się w wolnym dostępie.

Ostatnim pytaniem o niezwykle delikatnej materii był aspekt finansowy działalności bibliotekarza dziedzinowego. Niestety zdecydowana większość (85%) ankietowanych zadeklarowała, iż nie otrzymuje z tytułu wykonywania obowiązków bibliotekarza dziedzinowego/specjalisty dziedzinowego dodatku finansowego. Jedynie 9% uzyskuje go okazjonalnie, a zaledwie 6% posiada zwiększone wynagrodzenie finansowe. Powodów tej sytuacji można wskazać kilka: bibliotek nie stać na tworzenie dodatkowych wysoko uposażonych stanowisk, brak uregulowania formalnego stanowiska bibliotekarza dziedzinowego²³. W literaturze przedmiotu występują również pierwsze wzmianki na temat stagnacji dofinansowania tej grupy zawodowej w bibliotekarstwie zachodnim²⁴.

Podsumowanie

Chociaż polska implementacja znacznie różni się od zachodniego wzorca, jakim jest subject librarian czy Fachreferent, to jednak wykorzystuje jego elementy. Bibliotekarz dziedzinowy to projektant i wykonawca baz danych, tematycznych serwisów WWW, przewodników dziedzinowych i temu podobnych, humanista i informatyk w jednym. Jego praca umożliwia przemyślane i celowe gromadzenie zbiorów. Specjalista dziedzinowy jest odpowiedzialny za wąską dziedzinę, co zwiększa skuteczność dotarcia do branżowej literatury fachowej. Podejmowane przez bibliotekarza próby zacieśnienia kontaktu z pracownikami naukowymi i studentami właściwego wydziału, umożliwiają precyzowanie zakupów. Polecana literatura jest znacznie lepiej wykorzystywana. Czynnikiem demotywującym w działalności bibliotekarza dziedzinowego, zauważalnym zwłaszcza na gruncie polskich bibliotek akademickich, jest nieproporcjonalne do wkładu pracy i mnogości obowiązków uposażenie. Pozostaje jedynie satysfakcja z profesjonalnie wykonywanej pracy.

Bibliografia

- Augustynowska I., Zwolak B., *Nowe wyzwania w zawodzie bibliotekarza*, [w:] *Bibliotekarz: zawód czy powołanie*, pod red. M. Geryka, Gdańsk 2010, s. 156–169.
- Bibliotekarz dziedzinowy w bibliotekach akademickich: materiały z seminarium zorganizowanego przez Bibliotekę Główną UMK w dniach 26–27 października 2000 r. w Toruniu*, [oprac. merytor. A. Bogłowska, J. Szewczak], Toruń 2001.

²³ K. Michniewicz-Wanik, „Bibliotekarz dziedzinowy” czy nieformalny status stanowiskowy, „Biuletyn EBIB” 2012, nr 2 (129), s. 9.

²⁴ J. Matarazzo, T. Pearlstein, *Salaries of special librarians in the United States*, “IFLA Journal” 2014, vol. 40, nr 2, s. 116–119.

- Bluck R., *Rozwój kadr w odniesieniu do bibliotekarzy dziedzinowych*, [w:] *Zarządzanie biblioteką. Najnowsze kierunki w bibliotekarstwie brytyjskim*, red. I. Kemp, T. Wildhardt, Warszawa 1998, s.146–158.
- Bosserhoff B., *Fachreferent – quo vadis?: Standortbestimmung eines Berufs-bilds*, Köln 2012.
- Defert-Wolf L., *Specjalista informacji 2.0? Bibliotekarz dziedzinowy 2.0? Nowa forma przewodników po zasobach – LibGuides*, „Biuletyn EBIB” 2001, nr 1 (119), [dostęp: 26.04.2015], <http://www.ebib.pl/2011/119/a.php?derfert>.
- Elektroniczny Biuletyn Informacyjny Bibliotekarzy EBIB* 2000, nr 10 (18), [dostęp: 20.04.2015], <http://www.oss.wroc.pl/biuletyn/ebib18/>.
- Fedorczyk-Falis M., *Rola współczesnego bibliotekarza w organizacji i unowocześnianiu warsztatu pracy naukowej i dydaktycznej użytkowników na przykładzie pracy bibliotekarza dziedzinowego i pracownika Czytelnii Ogólnej Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie*, [w:] *Biblioteka: klucz do sukcesu użytkowników*, pod red. M. Kocójowej, Kraków 2008, [dostęp: 25.04.2015], <http://skryba.inib.uj.edu.pl/wydawnictwa/e05/fedorczyk-n.pdf>.
- Hudzik K., *Bibliotekarz dziedzinowy – doświadczenia niemieckie a polskie możliwości ich adaptacji*, „Biuletyn EBIB” 2000, nr 10 (18), [dostęp: 20.04.2015], <http://www.oss.wroc.pl/biuletyn/ebib18/>.
- Jazdon A., *O nowe możliwości informacyjne bibliotek naukowych*, „Zagadnienia Informacji Naukowej” 1990, nr 2, s. 3–20.
- Jazdon A., *Założenia systemu specjalistów dziedzinowych w Bibliotece Uniwersytetu w Poznaniu*, „Bibliotekarz” 1991, nr 7–8, s. 16–19.
- Kamińska K., *Rola bibliotekarza dziedzinowego w polskich bibliotekach uniwersyteckich*, praca magisterska napisana pod kierunkiem prof. dr hab. K. Materskiej w 2013 r., Biblioteka Instytutu Informacji Naukowej i Studiów Bibliologicznych UW.
- Kane L.T., *Working in the Virtual Stacks: The New Library and Information Science*, Chicago 2011.
- Kohl-Frey O., *Mittendrin statt nur dabei: Informationskompetenz und Fachreferat an der Universität Konstanz*, Zur Veröffentlichung vorgeschlagen in: Tagungsband des 3. Kongresses für Bibliothek und Information, Leipzig, 19–22.3.2007, [dostęp: 23.04.2015], <http://kops.uni-konstanz.de/handle/123456789/4481>.
- Ledzion W., Mazur M., Pietiuk A., *Bibliotekarze dziedzinowi w bibliotece Głównej Politechniki Warszawskiej. Budowanie nowej jakości usług bibliotecznych*, [w:] *Budowanie relacji z klientem biblioteki*, pod red. J. Przybysz, P. Pioterka, M. Nowaka, Poznań 2014, s. 107–118.
- Marcinkowski P., *Bibliotekarz dziedzinowy – asystent społeczności akademickiej*, [w:] *Spoleczny i pedagogiczny kontekst funkcjonowania bibliotek akademickich*, pod red. S. Kubowa i M. Karciarz, Wrocław 2012, s.123–133.
- Matarazzo J., Pearlstein T., *Salaries of special librarians in the United States*, “IFLA Journal” 2014, vol. 40, no. 2, s. 116–119.
- Mikołajczyk K., *Wolny dostęp do zbiorów w nowoczesnej bibliotece akademickiej na przykładzie Biblioteki Uniwersytetu Łódzkiego*, [w:] *Stare i nowe w bibliotece. Współpraca czy konkurencja. Konferencja Biblioteki Uniwersytetu Łódzkiego, 3–5 VI 2009*, pod red. M. Wrocławskiej i J. Jerzyk-Wojteckiej, Łódź 2010, s. 55–63.
- Michniewicz-Wanik K., *„Bibliotekarz dziedzinowy” czy nieformalny status stanowiskowy*, „Biuletyn EBIB” 2012, nr 2 (129), [dostęp: 26.04.2015], http://www.ebib.pl/images/stories/numery/129/129_wanik.pdf.
- Podręczny słownik bibliotekarza*, Warszawa 2011.
- Special Libraries Association, *Competencies for Information Professionals of the 21st Century*, [dostęp: 23.04.2015], <http://www.sla.org/about-sla/competencies/>.

- Steinhauer E.W., *„Spezies Fachreferent“: Bericht über den Berufsbild-Workshop des Regionalverbandes Sachsen*, „VDB-Mitteilungen” 2005, Heft 2, s. 21.
- Śliwińska M., *Zmiany organizacyjne w Bibliotece Uniwersyteckiej w Toruniu*, „Przegląd Biblioteczny” 1994, R. 62, z. 1/2, s.79–87.
- Ustawa z dn. 13 czerwca 2013 r. o zmianie ustaw regulujących wykonywanie niektórych zawodów*, „Dziennik Ustaw” 2013, poz. 829.
- Żuber B., *Od bibliotekarza tradycyjnego do bibliotekarza hybrydowego. Zmiana wizerunku współczesnego pracownika biblioteki*, [w:] *Koncepcje organizacji bibliotek*, pod red. M. Wojciechowskiej, Gdańsk 2012, s. 245–265.